

Vallás és nyelvcsere – moldvai csángó asszonyok nyelvhasználata

Nagy Enikő

PPKE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
nagyeniko1986@gmail.com

Kivonat: A szakirodalom szerint a vallás a legtöbb közösség életében az egyik legfőbb szerepet tölti be a nyelvcsereben, illetve a nyelvmegőrzésben, vagyis nyelvmegtartó erő lehet. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy vajon a csángó közösség életében így van-e: náluk mekkora szerepe lehet a katolikus hitnek a magyar nyelv megőrzésében? Susan Gal (1978, 1991) és Borbély Anna (2001b, 2002) kutatásából indulok ki, és ezúttal a csángó asszonyok nyelvhasználatára fókuszálok, feltételezve, hogy a katolikus hitnek náluk van a legnagyobb szerepe a nyelvmegőrzésben. Amíg Susan Gal és Borbély Anna kutatásában az emberek az Istennel való interakcióban őrizték meg a leginkább az anyanyelvüket (Gal 1978: 6, 1991: 68–70; Borbély 2001b: 139–146, 230, 2002: 334–343), addig a csángóknál már más a helyzet: az idősebb generáció tagjai közül is egyre többen választják imáikban is a román. Meglehet, hogy ez az adat is azt mutatja, hogyan jön használatba a román nyelv fokozatosan, azaz hogyan szorítja ki a magyart lassan, de szinte szabályszerűen.

1 Bevezetés

Rendhagyó módon nem a tételmondatnál, hanem egy verssel szeretném kezdeni:

elmennek a harangok
minden nagypénteken
rómába mennek

odamenegetnek
s ott felejtik
a nyelvünket

Kányádi Sándor 1987-ben írt *Csángó passió* című műve ez, és jobban meggondolva tételmondatnak is megfelelő. Dolgozatomban a moldvai csángó asszonyok nyelvhasználatával foglalkozom. A szakirodalom szerint a vallás az egyik legfontosabb szerepet játssza a nyelvcsere, illetve a nyelvmegőrzés tekintetében, vagyis nyelvmegtartó erőként működhet. Elsősorban arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy vajon a csángó közösség életében így van-e, továbbá azt is szeretném megtudni, hogy hol tart a közösség a kétnyelvűségtől az egynyelvűség felé vezető úton.

2 Eszközök, módszerek

Moldvai csángókkal 2014-ben, a csíksomlyói búcsún találkoztam. Részt vettem az úgynevezett csángó misén, a moldvai csángók egyetlen magyar nyelvű szentmiséjén az évben, és beszélgettem néhány csángó asszonnyal. Nem kifejezetten nyelvhasználati interjúk voltak ezek a beszélgetések, hanem valóban csupán beszélgetések, hogy jobban megismerjem őket. Majd kérdőíves vizsgálatot végeztem moldvai csángó asszonyok között, feltételezve, hogy a katolikus hitnek náluk van a legnagyobb szerepe a nyelvmegőrzésben. A vizsgálat megvalósításában egy moldvai csángó magyartanár segített. Mivel akkor nem adódott alkalom arra, hogy meglátogassam a csángó közösséget, online juttattam el hozzájuk a nyelvhasználati kérdőívet (amely a mellékletben megtekinthető), és arra kértem az említett magyartanárt, hogy – mivel a helyiek nem mindegyike tud írni és olvasni magyarul – kérdezze meg a közössége néhány tagját, egyelőre csak a környezetében lévő, 60 életév fölötti asszonyokat, és ekképp küldjék meg egybehangolt válaszaikat nekem. Minthogy kutatásom csupán egy előzetes vizsgálódás, úgynevezett pilot kutatás volt, az adatgyűjtésnek olyan differenciálatlan módját alkalmaztam, amely nem tette lehetővé, hogy az adatközlők társadalmi háttéréről, életkoráról, iskolázottságáról, egyéb társadalmi jellemzőiről gyakorlatilag bármit is megtudjunk. Nyilvánvalóan egy ilyen vizsgálattal egyáltalán nem kaphattam átfogó képet a csángó asszonyok nyelvhasználatáról, és még kevésbé érhettem tetten a változást, de úgy vélem, kezdetnek ez a fajta vizsgálat is megfelelő volt, hiszen segítségével feltérképezhettem bizonyos jelenségeket, amelyeket a későbbiekben majd alaposan és módszeresen tanulmányozhatok. Vizsgálódásommal tehát előkészíthettem a terepet egy további, szélesebb körű vizsgálatához, amelyre 2015 nyarán kerül sor. Ekkor utazom Moldvába.

3 Háttér

3.1 Susan Gal kutatása

Kiindulópontom, kérdéseim összeállításánál a legfőbb segítségem Susan Gal 1978-as munkája volt, amely a felsőöri magyarok példáján keresztül mutatja be a nyelvcsere folyamatát. Susan Gal a 70-es években terepmunkát végzett a burgenlandi városban, és arra jutott, hogy az ottani emberek szemében a magyar a parasztság, a múlt szimbóluma, a német pedig a munkásságé, a jövőé, ezért nagyobb presztízszt érdemel. Így a magyar nyelv alárendelt lett a némettel szemben, és a fiatalok legtöbbször csak az idősebbekkel való párbeszéd során kezdte használni, mégpedig sajátos helyzetekben: akkor, amikor kimondottan parasztként akarta magát feltüntetni (Gal 1978, 1991).

A társadalmi kapcsolatok határozták meg a nyelvválasztást: akinek paraszttal volt kapcsolata, többet használta a magyart, még ha fiatalabb volt is, mint mások. Susan Gal arra is rámutatott, hogy a nyelvválasztás változásának tekintetében különbség van férfiak és nők között. A fiatal nők többet használták a németet, mint bárki más a közösségben – beleértve a fiatal férfiakat is –, függetlenül attól, hogy volt-e paraszttal kapcsolatuk. Számukra ugyanis a paraszti élet még annyira sem volt vonzó, mint a fiatal férfiak számára. Azzal, hogy elutasították a magyar használatát, a paraszti létformát tagadták meg: a beszédjükben sem akartak parasztnak látszani. S a magyar férfi, aki paraszt volt, és ezért nem kapott magyar nőt, a szomszédos német

falvakból hozott magának feleséget, gyermekeik pedig német nyelvűek lettek. Így jött aztán használatba a német nyelv fokozatosan és szituáció szerint, vagyis így szorította ki a magyar nyelvet szinte szabályszerűen. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a református istentisztelet volt az a színtér, amely mindvégig a legtávolabb állt a német világtól (Gal 1978, 1991).

3.2 Borbély Anna kutatása

Kérdéseim összeállításánál a másik legfőbb segítségem Borbély Anna 2001-es munkája volt, amely a kétegyházi román közösség nyelvcserejének folyamatát mutatja be. Borbély 1990-ben végzett adatgyűjtést a Békés megyei községben, és kiderült, hogy a kétegyházi román fiatalok, legfőképp a fiatal nők sokkal gyakrabban választják a magyar nyelvet, mint az idősebbek. De Borbély Anna egyik legérdekesebb eredménye – számomra legalábbis mindenképpen –, hogy a templom az a nyelvhasználati színtér, ahol a román nyelv használata meghaladja a magyarét, minden más színtéren a magyar nyelv választása a gyakoribb, és a templomi beszélgetések során az idős nők voltak azok, akik a legtöbbször használják a románt. Tehát: ahol az egyház nyelve a román, ott a nyelvmegőrzés mértéke magasabb, mint ahol az egyház nyelve a magyar. Így az egyházak képesek fenntartani a nyelvhasználatot (Borbély 2001b, 2002).

Úgy vélem, a csángók körében, persze a helyi viszonyokhoz igazítva, meg lehetne ismételni Susan Gal és Borbély Anna kutatását.

3.3 Kik a csángók?

„Én román akarok lenni! Én amikor când a fost recensământul, »origineromână« şiată! De cesăspunmaghiară, dacănuştiunimic? (Én, amikor a népszámlálás volt, én akkor is román eredetűnek mondtam magam. Ennyi, és kész! Hát miért mondom, hogy magyar, ha nem tudok semmit?)” (Tánczos 2012: 286).

A csángók – akik eredendően magyarok – etnikai és vallási kisebbséget alkotnak Moldvában, Románia keleti részén. Leginkább a felekezetükben különböznek a többnyire ortodox románoktól: római katolikusok. Nyelvük kevésbé tér el: a legtöbben magyarul már nem vagy alig beszélnek, általában csak az idősebbek, és nagyobb részük román nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallja magát. (Tánczos ezért csángónak kimondottan a moldvai katolikusokat nevezi. Innen is látszik, miért elképzelhetetlen a moldvai csángók nyelvhasználatának vizsgálata a vallás szerepének megértése nélkül.) A 2002-es népszámlálási adatok szerint a moldvai csángók száma 232 045, de más adatok szerint nagyjából 250 000. Közülük kicsit több, mint 183 ezren nem tudnak magyarul, vagyis 80%-uk. Mindössze 20%-uk ismeri tehát ősei nyelvét, ennyien tekinthetők kétnyelvűnek. 2008 és 2010 közötti adatok alapján nagyjából 43 500 csángó beszélt a sajátos csángó dialektust a hagyományosan csángó falvakban, illetve mintegy ötezer a moldvai városokban. Megjegyzendő, hogy számuk az 1990-es évek közepén még több mint 62 ezer volt, azaz egy évtized alatt több mint 20%-kal esett vissza (Tánczos 2012).

Kutatásomat Pusztinában, a Bákó megyei faluban végeztem, amely Moldova egyik legfiatalabb csángó települése, hiszen a madéfalvi veszedelem után, a 18. század végén települhettek ide a magyarok. Ma közel kétezren lakják. Közülük több mint

ezerötszázan vallják magukat románnak, és alig több mint négyszázán magyarnak. Fontos azonban, hogy majdnem 100%-uk katolikus.

4 Kutatási kérdések

Elsődleges annak tisztázása, hogy a csángó közösség életében a kétnyelvűség stabil vagy instabil (átmeneti) jelenségnek tekinthető-e: amíg a stabil kétnyelvű közösségek megőrzik az általuk használt nyelveket, addig az instabil kétnyelvű közösségek saját nyelvük használatáról a másik nyelv használatára térnek át, vagyis a nyelvcsere folyamatát élik. Minthogy a csángók nagy része már nem használja a magyart, hanem románul beszél, kijelenthető, hogy a nyelvcsere folyamata esetükben elkezdődött. Érdeemes megvizsgálni, hogy a nyelvcsere ellenpólusa, a nyelvmegőrzés miként van jelen a csángók életében. Jellemző-e, hogy például a vallásuk megőrzésére törekedve – leginkább tudattalanul és akaratlanul persze – nyelvüket is megóvják?

Ahogy a bevezetőben említettem, a szakirodalom szerint a vallás a legtöbb közösség életében az egyik legfőbb szerepet játssza a nyelvcsereben, illetve a nyelvmegőrzésben, és elsősorban akkor figyelhető meg pozitív hatása a nyelvmegőrzésre, ha eltérő vallást gyakorol a kétnyelvű és a többségi közösség, és ha a vallási szertartásokat a kisebbségi csoport nyelvén celebrálják (Borbély 2001a: 200). Ám a moldvai csángók nem gyakorolhatják anyanyelvükön a vallásukat. Nem engedélyezik számukra a magyar nyelvű szentmiséket, illetve nem kaphatnak olyan papokat, akik képesek lennének az anyanyelvükön szolgálni, és sokan maguk kérik a román nyelvű szertartásokat, mert magyarul már nem vagy alig értenek. Kérdéses tehát, hogy náluk mekkora szerepe lehet a katolikus hitnek a nyelvmegőrzésben.

Bár a nyelvcsere fontos társadalmi és politikai tényezőktől függ, fontos vizsgálni az úgynevezett belső feltételeket is: az emberek nyelv iránti beállítódását, a nyelvhez tapadó értékeiket és attitűdjeiket, amelyek meghatározhatják, hogy lesz-e nyelvcsere egyáltalán. Úgy gondolom, hogy az egyik legérdekesebb kérdés lehet, hogy milyen kép él a csángókban saját nyelvükről és kultúrájukról, és mi az, ami ezt a képet alakítja. További kérdés, hogy a nők vállalnak-e aktívabb szerepet a nyelvcsereben; mely nyelvhasználati színtereken jelenik meg az egyik, és melyeken a másik nyelv; hányadik generációnál tart a változás és így tovább (Borbély 2001a alapján).

5 Tapasztalatok, eredmények

5.1 Beszédpartnerek

Először arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyik nyelvet használja valaki a különböző beszédpartnerekkel. Csak informális kapcsolatokat vizsgáltam, bízva abban, hogy a románnal szemben a magyar előnyt élvez a családtagokkal, barátokkal, ismerősökkel való társalgásban. Voltaképpen így is lett: a csángó asszonyok a szüleikkel, a gyermekeikkel, a férjükkel és egykor a nagyszüleikkel, valamint a barátaikkal és a szomszédjaikkal egyaránt magyarul beszélnek. Ám a gyermekekkel, a házastársal, a barátokkal és a szomszédokkal való kommunikáció sok esetben már románul is zajlik. Nyilván nem szabad elhamarkodott és messzemenő következtetéseket levonni,

de talán annyit megjegyezhetünk, hogy meglehetősen, ez az adat azt mutatja, hogyan jön használatba a román nyelv fokozatosan, hogyan szorítja ki a magyart lassan, de szinte szabályszerűen.

Érdekes, hogy már a legközelebbi családtagokkal (a házastárssal és a gyermekekkel) való kommunikációban is megjelenik a román nyelv, és nem csupán a barátokkal és a szomszédokkal való érintkezésben. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy mi történhet a formális kapcsolatokban. Elgondolkodtató az is, hogy már a csángó asszonyoknál is egyre több nyelvhasználati szintéren jelenik meg a román, noha ők egy idősebb generáció tagjai, akik bizonyára jobban őrzik az anyanyelvet. Figyelemre méltó, hogy amíg szüleikkel és nagyszüleikkel kizárólag csak magyarul beszéltek, addig férjükkal és gyermekeikkel – nyilvánvalóan meghatározott beszédhelyzetben – már románul is. Újabb kérdés vetődhet fel: a fiatalabb generáció esetében miként fogynak azok a beszédpartnerek, akikkel a magyar nyelv is használatban van? Vajon ők a barátaikkal még magyarul és románul is beszélnek, mint a szüleik, vagy esetleg már csak románul folyik közöttük a társalgás?

5.2 Attitűd, nyelvtudás, másféle kommunikáció

Megnyugtató, hogy a csángó asszonyok saját anyanyelvtudásukról alkotott képe voltaképp a helyén van, azt vallják ugyanis, hogy anyanyelvi szinten beszélnek a magyart, és nagyon jól a román. Néhányan nemcsak beszélnek, hanem írni és olvasni is tudnak magyarul. Bár könyvet csak románul olvasnak, újságot és imádságos könyvet, valamint Bibliát románul és magyarul egyaránt. Imádkozni is mindkét nyelven szoktak, sőt, gondolkozni is, az állatokhoz viszont csak magyarul szólnak.

Érdekes összevetni mindezt: míg a legintimebb, legbensőbb kapcsolatokban a magyar mellett a román nyelv is kezd használatos lenni, vagyis míg Istenhez és a gondolataikban tulajdonképpen saját magukhoz már nemcsak magyarul, hanem románul is odafordulnak, addig a tisztán magyar nyelv már csak a jószágokkal való kommunikációra marad meg.

5.3 Ima

Amíg Susan Gal és Borbély Anna kutatásában Isten volt az a beszédpartner, akivel az adatközlők majdnem mindegyike az anyanyelvén beszélt, vagyis az emberek az Istennel való interakcióban őrizték meg leginkább az anyanyelvet (Gal 1978: 6, 1991: 68–70; Borbély 2001b: 139–146, 230, 2002: 334–343), addig a csángóknál már más a helyzet: az idősebb generáció tagjai közül is egyre többen választják imáikban a román. Így az Istennel való párbeszéd voltaképpen egy szintre kerül a házastárssal, gyermekekkel, barátokkal, szomszédokkal folytatott beszélgetéssel, amelynek során már nemcsak a magyar, hanem a román nyelv is használatos. Ha sarkítani szeretnénk, azt is mondhatnánk, hogy lefokozódik a szülőkkel, nagyszülőkkel és az állatokkal való kommunikációhoz képest, amely még csak és kizárólag magyar nyelven folyik (illetve folyt), és nem jelent meg benne a román nyelv. És ha már szülőkkel és nagyszülőkkel való kapcsolattartásról van szó: mivel az adatközlők asszonyok, akik az idősebb generációhoz tartoznak, esetükben ilyen kommunikációról már nem is igen beszélhetünk, hiszen felmenőik a legtöbb esetben már meghaltak.

Mondhatni tehát, hogy a múlt nyelve a magyar, míg a jelené és valószínűleg sokkal inkább a jövőé a román. És kissé ironikusan vagy rezignáltan megállapíthatjuk, hogy várakozásaink és reményeink ellenére nem annyira az Istennel, mint inkább az állatokkal való kommunikációban tartja magát leginkább a magyar, de hangsúlyoznunk kell: mivel egyelőre csupán őket vizsgáltuk, a csángó asszonyoknál. Persze az iménti megállapítás valamelyest túlzás vagy torzítás, annyi azonban bizonyos, hogy érdemes lenne tovább vizsgálni a kérdést, mélyebben kutatni az egynyelvűség felé vezető utat, a vallás esetleges nyelvmegtartó erejét.

5.4 A vallás szerepéről bővebben

Véleményem szerint azonban nem csoda, hogy ilyen adatokat kaptunk, hiszen mint említettem, a csángók számára nem engedélyezik a magyar nyelvű szentmiséket, és a román nyelv előretörése miatt nemritkán maguk kérik a román szertartásokat. A többválaszos feleletválasztós kérdések mellett a kérdőívem kifejtendő kérdéseket is tartalmazott, amelyek alapján árnyaltabb képet kívántam kapni a nyelvhasználat és a hitélet összefüggéséről, viszonyáról.

A kérdésre, hogy milyen nyelvű szentmisére jár, az asszonyok azt felelték: „Románra, mert csak ez van.” De a magyart hallanák szívesebben a templomban. A magyar nyelvű mise szövegét a román nyelvű mise szövegének fordításából ismerik. „Mert mi először latin és később román nyelvű misében nőttünk fel” – mondja az egyikük. Arra, hogy miért épp magyarul vagy miért éppen románul imádkoznak, így felelt: „Magyarules, románules, ha hagy adodik.” Ez az asszony jobban szereti a csendes, magában elmondott imákat a hangosan, kimondva való imádkozásnál. Arra a kérdésre pedig, hogy inkább a saját szavaival vagy kötött szövegű imádságokkal imádkozik-e, azt válaszolta: „Ha hagy tanoltam, mikor magyarul, mikor románul.” Kitől és milyen nyelven tanult meg először imádkozni, és hogyan tanult meg a másik nyelven imádkozni? És egy válasz: „Először a családba, édesanyám, nagymamám magyarol tanyitattak imádkozni, így imádkoztunk a családba. Mikor kellett első gyonást csinálni, jártunk tanolásra. Itt a páter románul tanyitatta az imádságokat. Hagy meg tuggy csinálni az első gyonást, kellett vizsgázni a tanoltimádságokból, kérdések-ből. Nagyan nehezen jott esze, mert nem értetem az ima szöveget románul.” Az egyházi énekeket a magyar misén magyarul, a román misén románul éneklük az asszonyok. Megkérdeztem azt is, hogy az asszonyok mit gondolnak: a katolikus hit szerepet játszott abban, hogy megőrizték a magyar nyelvet? De a válaszuk megerősítette az elmondottakat: „A mi esetünkbe sajnas nem.”

6 Összegzés

Hipotézisünk tehát nem látszik igazolódni. Amíg a felsőöri magyarok és a kétegyházi románok nyelvcsereje során is a vallás nyelveként tartotta magát a legjobban a közösség anyanyelve, addig a moldvai csángók esetében egészen mást látunk: nyelvcserejük, úgy tűnik, előrehaladottabb állapotban van a vallás nyelvhasználati körében, mint más nyelvhasználati körökben. Mintegy húsz évvel ezelőtti kutatásában ugyanerre az eredményre jutott Sándor Klára (1998) is, aki arra a kérdésre kereste a választ: milyen hatással van egymásra a csángók esetében a vallás és az anyanyelv, illetve milyen hatással van a vallás a csángók nyelvcserejére.

Az 1990-es évek közepén végzett kutatása alapján Sándor Klára (1998) megállapította: az úgynevezett intim nyelvhasználati tartományok (pl. veszekedés, gondolkodás, számolás) közül a nyelvcsere a vallásában a legjellemzőbb, bár egyre több ilyen tartományban megjelenik. A vallás nem lassítja, hanem gyorsítja a nyelvcsereét. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy Moldvában a teljes nyelvcsere a vallás nyelvhasználati körének hivatalos, az egyház intézményéhez kapcsolódó tartományában zajlott le, a vallásnak a kisebb közösségekhez kapcsolódó tartományában még a magyart (vagy ahogy Sándor Klára mondja: a csángót) is használják, bár a román várhatóan ezekben is felváltja majd a magyart. A csángó elsősorban a kisközösségi szolidaritás nyelve, vagyis a közösségi szolidaritás a nyelvmegtartó erő, nem pedig a vallás. Lényeges, hogy a vallás hivatalos tartományában használt nyelvnek kicsi a hatása a nyelvcsereére, mert ez nem tartozik a nyelvmegtartást meghatározó elsődleges tényező, a közösségi nyelvhasználat körébe. Sándor Klára szerint az anyanyelv használatát a megváltozott életkörülmények is befolyásolják, és így a csángó háttérbe kerül például egyház által támogatott románnal szemben. Ugyanakkor az egyháznak a vallásossággon keresztül érvényesülő presztízse mégiscsak a románt részesíti előnyben. De a vallásosság csak támogatója, nem okozója a nyelvcsereének, amit persze sok más presztízstényező irányít (Sándor 1998: 1130–1150).

Mintegy két évtizeddel későbbi kutatásomban hasonló eredményre jutottam: a vallás elsődleges szerepet tölt be a nyelvcsereében. Kijelenthetjük továbbá, hogy már nem csak a hivatalos, az egyházi szervezethez kapcsolódó tartományban jellemző a nyelvcsere: Sándor Klára (1998) várakozásainak megfelelően úgy tűnik, hogy az informális tartományokban a magyar helyett a román egyre inkább használattá válik. A továbbiakban ennek folyamatát szeretném alaposabban kutatni.

Irodalom

- Borbély, A. 2001a. A nyelvcsere folyamata és kutatása. *Nyelvtudományi Közlemények*, 98: 193–215.
- Borbély, A. 2001b. *Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, Élőnyelvi Osztály.
- Borbély, A. 2002. A nyelvcsere, illetőleg a nyelvmegőrzés és a települések összefüggése a magyarországi románoknál. *Kisebbségkutatás*, 11(2): 334–343.
- Gal, S. 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 2(1): 66–76.
- Gal, S. 1978. Peasant men can't get wives: language change and sex roles in a bilingual community. *Language in Society*, 7(1): 1–16.
- Sándor, K. 1998. A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. In: Jankovics, J., Monok I., Nyerges J. (szerk.) *A magyar művelődés és a kereszténység*. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptorum Rt. 1130–1150.
- Tánczos, V. 2012. *Language Shift among the Moldavian Csángós*. Kolozsvár: The Romanian Institute for Research on National Minorities.

Melléklet

Nyelvhasználati kérdőív a moldvai csángók nyelvhasználatának vizsgálatához

1. Milyen nyelven vagy nyelveken szokott beszélni az alábbi személyekkel?

	Magyar	Román
Szüleivel		
Nagyszüleivel		
Gyermekeivel		
Házastársával		
Barátaival		
Szomszédaival		

2. Tud-e írni és olvasni az alábbi nyelveken?

	Írok és olvasok	Csak olvasok	Nem írok, nem olvasok
Magyarul			
Románul			

3. Milyen szinten beszéli a következő nyelveket?

	Magyar	Román
Anyanyelvi szinten		
Nagyon jól		
Egész jól		
Nem túl jól		
Szinte alig		

4. Milyen nyelven olvas...

	Magyarul	Románul
újságot		
könyvet		
imádságos könyvet,		
Bibliát		

5. Milyen nyelvet használ, amikor...

	Magyart	Románt
imádkozik		
káromkodik		
gondolkozik		
az állatokhoz szól		

6. Néhány kérdés a hitéletével kapcsolatban:

- Milyen nyelvű szentmisére jár? Magyarra vagy románra? Miért épp arra?
- Honnan tudja a magyar nyelvű szentmise szövegét? Kitől és hol tanulta meg?
- Melyik nyelvet hallaná szívesebben a templomban?
- Milyen nyelven imádkozik? Magyarul vagy románul? Miért épp úgy?
- Kitől és milyen nyelven tanult meg először imádkozni? És hogyan tanult meg a másik nyelven imádkozni?
- Hogyan imádkozik? Csendben, magában vagy hangosan, kimondva?
- És inkább saját szavaival vagy kötött szövegű imádságokkal? (Ha saját szavaival, akkor magyarul vagy románul? Ha pedig kötött szövegű imádságokkal, akkor magyarul vagy románul?)
- Milyen nyelven éneklé az egyházi énekeket?
- Leírná a kedvenc imádságát vagy egyházi énekét? (Magyar és román is lehet.)
- Mit gondol, katolikus hite szerepet játszott abban, hogy megőrizze a magyar nyelvet?